

8. Effective Inter-Agency Cooperation Fighting Tax Crime and other Financial Crimes (Second Edition 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/tax/crime/effective-inter-agency-co-operation-in-fighting-tax-crimes-second-edition.pdf>

9. The Union Customs Code Official Journal of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0952&=1>

10. Zoll. Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoll.de/index.html>

11. О таможенных органах ФРГ: Письмо ФТС РФ от 13.12.2006 г. № 18-12/43905 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakonbase.ru/content/base/103343/?print=1>

12. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, тероризмом та іншими злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами [Електронний ресурс] : Постанова КМУ від 20.04.2011 р. № 427. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276_085

УДК 348.98

О. В. Карнаухов, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Університету митної справи
та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглянуто проблемні питання особливості системи криміналістичного забезпечення. Виокремлено ознаки функціонування складових вищезазначеної системи. Проаналізовано думки вчених. Запропоновано погляд на загальні уявлення про особливості системи криміналістичного забезпечення та відносини між підсистемами системи.

Ключові слова: криміналістика; системний підхід; підсистеми; когерентність; дискретність; емерджентність; дисипативність; взаємосприяння; криміналістичне забезпечення; кримінальні правопорушення.

The article is devoted to the systematic researching of the forensic phenomenon, the proper realization of which enables the state competent authorities to have a reliable law enforcement system.

It is selected as general and special system peculiarities of the system of criminalistic provision are set out and analyzed, which, in their totality, create the proper

© О. В. Карнаухов, 2017

conditions under which law enforcement agencies are able to counteract criminal manifestations. It was shown the following are the general system properties that are a compulsory factor affect the work of the criminalistic system: discreteness, coherence, dissipative and emergence.

The conclusions were drawn about a special way of simultaneous operation of the subsystems of the criminalistic system, namely, through mutual assistance on the basis of previous researches on the theoretical and practical contents of the system. The availability of feedback is made an emphasis as on the as a basis of the system work of the subsystems of the forensic system and the system itself among other social open systems.

Key words: criminology; systems approach; subsystems; coherence; discreteness; emergence; dissipativity; synergies; criminalistics provision; criminal offences.

Постановка проблеми. Важливою проблемою побудови та застосування системи криміналістичного забезпечення є розуміння її особливостей і функціонування, в тому числі її окремих підсистем, а також їхні взаємовідносини. Теорія криміналістичного забезпечення, маючи міждисциплінарний характер, сприяє повнішому та досконалому підходу до підвищення ефективності роботи правоохоронних органів під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Виявлення особливостей функціонування системи криміналістичного забезпечення дає змогу надалі не лише вдосконалити власне систему та її елементи, але й глибше пізнати процеси, що відбуваються під час її функціонування, раціональніше застосовувати її у протидії злочинності. Розуміння особливостей функціонування системи криміналістичного забезпечення та розв'язання проблем системної роботи її елементів як в науці криміналістиці має сформувати в практичних працівників уявлення про вищезазначену систему як про специфічне явище суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень. Ключовим питанням в організації надійної системи протидії злочинності є теоретико-практичне розуміння змісту системи криміналістичного забезпечення, порядку та основи її функціонування, а також взаємовпливу між її елементами.

Подальше формування теорій, що сприяють виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень, – можливе з огляду на фундаментальні розробки основ кримінального судочинства такими відомими вченими, як-от С. А. Альберт, М. І. Бажанов, Ю. М. Грошевий, В. П. Гмирко, М. М. Міхеєнко, М. С. Строгович, Т. М. Добровольська, Я. О. Мотовіловкер, В. М. Тертишник, І. В. Тирічев, П. І. Репешко, Л. М. Лобойко, М. А. Чельцов та ін.

Над удосконаленням методологічних, науково-практичних та організаційних проблем виявлення досудового розслідування кримінальних правопорушень працювали: К. В. Антонов, Р. С. Белкін, В. В. Варава, В. І. Галаган, Г. І. Грамович, Н. С. Карпов, В. Г. Коломацкий, Ю. В. Попов, П. В. Цимбал, В. В. Лисенко, Д. В. Пузанков, П. Т. Скорченко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та ін.

Розробляли основи теорії криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування кримінальних правопорушень такі дослідники: Т. В. Авер'янова, В. Д. Басай,

В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, А. Х. Волинський, В. Г. Гончаренко, Н. С. Карпов, О. Н. Колісниченко, А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, В. В. Чурпита, М. П. Яблоков та ін.

Наукові праці вчених досить повно охоплювали діяльність із виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Це сприяло виникненню нової міждисциплінарної криміналістичної теорії – теорії криміналістичного забезпечення. Однак проблеми виявлення особливостей системи криміналістичного забезпечення досі не розв'язано.

Мета статті – аналіз властивостей і особливостей системи криміналістичного забезпечення та її функціонування.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Р. С. Белкіна, криміналістичне забезпечення – певна система криміналістичних знань, навичок і вмій їхніх працівників використовувати наукові криміналістичні рекомендації, застосовувати криміналістичні засоби, методи й технології їх використання з метою запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів [1, 64].

Досліджуючи особливості системи криміналістичного забезпечення, ми виходимо з того, що будь-яка діяльність органів, уповноважених на протидію злочинності, будь-який її прояв (*діяльності з протидії злочинності*) чи будь-який її вид потребує належного криміналістичного забезпечення.

У зв'язку з різноманіттям кримінальної процесуальної діяльності та діяльності з розслідування правопорушень вітчизняні вчені виокремлюють різні види діяльності з протидії злочинності.

Так, В. М. Тертишник, аналізуючи можливості практики Європейського суду з прав людини та її реалізації в реаліях національного правового поля, зазначив: “Перспективи подальшого розгляду проблеми вбачаються в аналізі крізь призму принципів правової визначеності та забезпечення верховенства права інститутів провадження на підставі угод і заходів забезпечення кримінального провадження” [2, 12].

В. В. Варава, розв'язуючи проблему вдосконалення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) як окремого виду протидії злочинності в контексті викриття кримінальних правопорушень у митній сфері, дійшов висновку: “Найбільш перспективним напрямом подальших наукових розвідок є теоретичне обґрунтування доцільності впровадження аналізу та управління ризиками, що пройшли апробацію в митній сфері, до системи загальних методів ОРД” [3, 131], вирізнивши окремий вид протидії злочинності та підкресливши необхідність і важливість застосування системного підходу до підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у митній сфері.

В. В. Ліпінський, досліджуючи питання кваліфікації дій під час ввезення на митну територію автотранспортних засобів, зазначив: “Одним із шляхів попередження та виявлення митних правопорушень є співпраця й обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав в рамках взаємної адміністративної допомоги” [4, 70], показавши значення системної роботи правоохоронних органів з протидії окремим видам правопорушень, які не лише надають, але й отримують інформацію в межах своєї компетенції для забезпечення ефективності правоохоронної діяльності.

І. В. Пиріг, аналізуючи погляди вчених на проблему визначення змісту поняття “забезпечення розслідування кримінальних правопорушень”; виокремив такі види: “1. Залежно від стадії кримінального процесу – забезпечення досудового розслідування; судового розгляду; провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій; виконання судових рішень; провадження у Верховному Суді України; провадження за нововиявленими обставинами. 2. Залежно від галузі знань: кримінально-процесуальне; кримінально-правове; криміналістичне; оперативно-розшукове; психологічне. 3. Стосовно окремих видів злочинів: забезпечення розслідування насильницьких, корисливо-насильницьких; злочинів проти власності; у сфері господарської діяльності тощо. 4. Стосовно окремих процесуальних дій: забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій; оперативно-розшукових заходів; експертних досліджень; таємниці досудового слідства; безпеки учасників кримінального провадження, прав і свобод людини; профілактики злочинів тощо. 5. За змістом: науково-методичне; правове; матеріально-технічне; інформаційне, організаційне, кадрове тощо” [5, 16].

Загалом підтримуючи цю позицію, вважаємо, що незалежно від запропонованих у п. 1–4 видів криміналістичного забезпечення його зміст – універсальний і лише залежно від виду його підсистеми (елементів) системи застосовуються більшою чи меншою мірою.

Аналізуючи особливості формування та функціонування системи криміналістичного забезпечення, ми виходимо з таких позицій: по-перше, розуміємо її як складну систему; по-друге, як таку, що є підсистемою більшої системи.

1. Вважаємо, що слід відокремлювати особливості системи криміналістичного забезпечення, її ознаки та умови від системних властивостей, що сприяють її існуванню. Поняття: “криміналістичне забезпечення” та “система криміналістичного забезпечення” – нетотожні, тому що перше саме собою є метою, тобто “спеціальним станом”, котрий як невід’ємна частина організації суспільства має забезпечувальний характер та дає змогу суспільству протидіяти злочинним проявам, займатися їх профілактикою, а система криміналістичного забезпечення – це модель, формалізований опис усього комплексу взаємопов’язаних єдиною метою підсистем (елементів), що сприяють одна одній, та зв’язків між ними.

Аналізуючи особливості системи криміналістичного забезпечення, ми відрізняємо системні властивості загалом від особливостей конкретної системи, а саме – системи криміналістичного забезпечення.

Усі підсистеми системи криміналістичного забезпечення за одночасної роботи органічно впливають одна на одну завдяки дискретності (конкретності та чіткій функціональній (*технологічній*) визначеності кожної підсистеми), працюючи як єдина система та створюючи необхідні умови для запобігання злочинності й боротьби з нею.

Обов’язкова умова діяльності системи криміналістичного забезпечення – наявність зворотного зв’язку.

Зворотний зв’язок у роботі підсистем системи криміналістичного забезпечення, когерентних (*взаємопов’язаних*) єдністю цілей, проявляється через часткове “делегування” підсистемами одна одній власних компетенцій у вигляді “рефлек-

сійної петлі” у напрямі чітко вираженої потреби у формуванні нових способів, методів, засобів роботи чи їх удосконалення, а в подальшому – і реакцією суспільства на діяльність правоохоронних органів.

Завдяки когерентності процес системної взаємної дії надає їй нові функції та властивості, яких немає в окремих елементах підсистеми, що може вважатися новими результатами.

Ще однією з властивостей системи криміналістичного забезпечення, котра проявляється під час її функціонування, є, на нашу думку, одночасна робота підсистем (*складових системи*). На наш погляд, термін “взаємодія” неповною мірою пояснює її (одночасну роботу), тому що не показує поєднаності підсистем єдиною метою під час роботи. Ми вважаємо вдалішим визначенням, в якому відображено та прослідковується цілеспрямованість цієї роботи чи єдність цілей усіх підсистем аналізованої системи, буде “взаємосприяння”. Робота підсистем системи не відбувається окремо одна від одної, результат однієї підсистеми не додається до результатів роботи інших підсистем. Мета досягається лише тоді, коли підсистеми не просто взаємодіють, а саме сприяють, допомагають одна одній. Тобто у разі додавання одних результатів до інших матимемо послідовну, але не системну роботу окремих не пов’язаних між собою елементів або їх сукупність. При цьому властивості системи будуть втрачені, якщо систему поділити на окремі ізольовані підсистеми.

Зв’язки між підсистемами системи криміналістичного забезпечення мають бути суттєвими й органічними. Їхні зв’язки є проявом внутрішньої функціональної сутності підсистем, відображають зміст і цільову спрямованість розвитку системи в цілому. Кожна окрема складова системи криміналістичного забезпечення не є “життєздатною” частиною і не володіє всією сукупністю “життєвих” проявів системи. Лише в результаті одночасної роботи всіх підсистем (*взаємосприяння*) утворюється цілісність, тобто власне система криміналістичного забезпечення є якісно складнішими властивостями щодо її складових. Тому обов’язкова умова успішного функціонування системи криміналістичного забезпечення – необхідність у “спілкуванні” чи взаємообміні інформацією через зворотний зв’язок між її підсистемами. Завдяки цьому між ними не лише проходить обмін інформацією, умовно кажучи, у вигляді запитів та відповідей, але й виникає необхідність в її частковому перетворенні, тобто відбувається передача частки власного ресурсу. Підсистеми системи криміналістичного забезпечення настільки тісно сприяють одна одній, що, підкорюючись єдиній меті, “узгоджують” власні дії, дотримуються умов, котрі сприяють найефективнішому досягненню мети. Такі взаємини між підсистемами системи криміналістичного забезпечення є обов’язковою умовою можливості системної роботи. І лише через “взаємосприяння” підсистем одна одній можливо виконати її функції.

Взаємосприяння не тільки між підсистемами в системі криміналістичного забезпечення, але й власне системи криміналістичного забезпечення в більшій системі стає можливим завдяки тому, що вони, як і сама система криміналістичного забезпечення, – дисипативні, оперують поза рівновагою та мають зворотний зв’язок, що існує і між ними, між власне системою, в яку вони входять.

Ефект виникнення нових результатів під час роботи системи в науці має назву “емерджентність” (*виникнення, поява нового*) та є основним проявом системної

взаємодії шляхом взаємосприяння у функціональних, природничих і фізичних системах. У різних системах вони можуть бути непрогнозованими чи менш прогнозованими. Нові результати виникають також із нових взаємовідносин між підсистемами, чого не було в окремих підсистемах і не могло бути. У системі криміналістичного забезпечення вони не несподівані. Навпаки, вони очікувані, тому що саме заради них (*очікуваних результатів*) і будується вищезазначена система, нові результати мають відповідати цілям, для досягнення яких вона утворювалась.

Як уже зазначалось, система криміналістичного забезпечення складається із: нормативно-правового забезпечення, організаційно-кадрового забезпечення, технічного забезпечення та інформаційно-методичного забезпечення [6, 115].

Аналізуючи взаємозв'язки підсистем системи криміналістичного забезпечення, бачимо, що вони не лише організовані за професійною ознакою, але й об'єднані єдиною метою та, як зазначалося раніше, працюють лише в режимі взаємосприяння з дотриманням загальноновизнаної умови про підпорядкування власних намірів загальній меті, заради цієї підсистеми об'єднані в систему. Ця обставина і сприяє, умовно кажучи, “частковому взаємопроникненню” однієї підсистеми в інші та навпаки шляхом часткового обміну “повноваженнями”. Тобто кожна підсистема системи криміналістичного, технічного, організаційно-кадрового чи інформаційно-методичного забезпечення передають одна одній частину своїх “властивостей”, у необхідних межах дотримуються умов інших підсистем і впливають на їх функціонування, завдяки чому між ними налагоджується тісніший зв'язок, зміцнюється комунікація та як ефект емерджентності виникає новий результат.

Слід зауважити, що система криміналістичного забезпечення як відкрита система, частково відмежована від зовнішнього середовища (від інших соціальних систем) – сукупність взаємопов'язаних підсистем (компонентів), тобто має якісно вищі і складніші властивості порівняно із сумою властивостей її частин і характеризується певним набором компонентів із певним способом їхнього взаємосприяння.

Досліджуючи систему криміналістичного забезпечення, ми надаємо в ній особливе, центральне місце підсистемі нормативно-правового забезпечення, яка формує не лише правила поведінки суб'єктів криміналістичного забезпечення, але й умови одночасної діяльності всіх підсистем системи криміналістичного забезпечення.

Так, наприклад, організаційно-кадрове забезпечення, співпрацюючи з технічним забезпеченням, не лише формує організаційні умови державних органів виконавчої влади, що протидіють злочинності, але й указує на потребу правоохоронних органів у тому чи іншому технічному оснащенні, технічних знаннях. З іншого боку, підсистема технічного забезпечення надає контрагенту в межах і на загальноприйнятних умовах (*у системі криміналістичного забезпечення*) технічне оснащення чи інші технічні можливості для застосування з метою протидії злочинності. Підсистема нормативно-правового забезпечення, взаємодіючи з підсистемою технічного забезпечення, своєю чергою, “надає” нормативно-правові умови, за яких використання технічних засобів під час правоохоронної діяльності стає не лише можливим, але й таким, що забезпечує досягнення мети застосування таких засобів під час виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень. Водно-

час підсистема технічного забезпечення “пропонує та надає” необхідні технічні засоби, використання яких відповідало б “вимогам” підсистеми нормативно-правового забезпечення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Характеризуючи систему криміналістичного забезпечення та її системну діяльність, виокремлюємо основні й додаткові її особливості.

Основні особливості проявляються у визначенні мети і завдань її побудови, функціонуванні власне системи криміналістичного забезпечення.

Додаткові особливості можна умовно поділити на такі категорії: властивості, ознаки, умови існування.

Властивості як внутрішній прояв системи криміналістичного забезпечення відповідають загальним системним властивостям.

Ознакою як зовнішнім проявом ми вважаємо виникнення нового результату за одночасної та цілеспрямованої роботи підсистем усієї системи (відповідно до тези, що ціле більше, ніж сума його частин).

Умовами, що сприяють функціонуванню системи, є системний зв'язок між підсистемами та взаємодія підсистем системи криміналістичного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Криминалистические аспекты усовершенствования доказывания во время расследования преступлений / Белкин Р. С. ; [ред. кол.: к.ю.н., доц. Коломацкий В. Г. и др.] ; Академия МВС РФ. – М. : Акад. МВС РФ, 1992. – 170 с.

2. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій і прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України / В. М. Тертишник // Правова позиція. – 2016. – № 1 (16). – С. 7–13.

3. Варава В. В. Удосконалення оперативно-розшукового та митного законодавства у контексті проблем викриття кримінальних правопорушень у митній сфері / В. В. Варава // Правова позиція. – 2016. – № 1 (16). – С. 126–131.

4. Ліпінський В. В. Правові аспекти кваліфікації дій, пов'язаних із користуванням чи розпорядженням транспортними засобами особистого користування, ввезеними на митну територію України в митному режимі “транзит” / В. В. Ліпінський // Правова позиція. – 2016. – № 1 (16). – С. 68–73.

5. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія / І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – 432 с.

6. Карнаухов О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень / О. В. Карнаухов // Митна справа : науково-аналітичний журнал. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Книга 1. – С. 110–115.